

DR. DÁNOS KORNÉLNÉ
Szolnok

Egy anyanyelvi beszédművelő óra leírása

Az anyanyelvi kultúra fejlesztése a közoktatás tartalmi korszerűsítéséhez tartozik. Műveltségünknek továbbra is alapja az anyanyelv.

Az anyanyelv fejlesztésének fontosságáról a szakirodalom a következőket írja: „A gyerekek az anyanyelv elsajátításával együtt tanulják meg a társadalmi érintkezés nyelvi és magatartásbeli elemeit. A nyelvi és szociális képességek fejlődése kölcsönösen összefügg egymással. E tanulás végeredménye a társadalmasodás (szocializáció).”¹

„A szociológusok szerint az iskolai anyanyelvi nevelés egyik legfontosabb feladata az, hogy a gyerekeket felkészítse a társadalomban rájuk váró szerepek konfliktusmentes megoldására, szerepeik sikeres teljesítésére.”²

„Az alacsony színvonalú anyanyelvi tudás gátolja az emberi kapcsolatokat, ezáltal pedig a viszonyulás fejlődését. Ugyanakkor a fejletlen viszonyulás nehezíti a kapcsolat-teremtést, a kommunikációt.”³

„Az alacsony fejlettségi szintről induló tanulók többsége az általános iskola végén is alacsony szinten teljesít. Ezeknek a tanulóknak a sorsa már iskolába lépéskor eldőlt. Így újratermelődnek az iskoláztatási különbségek, az esélyegyenlőtlenségek.”⁴

A beszéd elsajátítása és fejlesztése tehát rendkívül fontos pedagógiai feladat a gondolkodás és az egész személyiség nevelése szempontjából, feltétele a társas kapcsolatok alakulásának, a tanulás eredményességének.

A beszéd gondozását és fejlesztését két nagy területen végezzük. Tartalmi vonatkozásban tervszerűen és tudatosan gazdagítjuk, használtatjuk, esetenként helyesbítjük a tanulók szó- és szókapcsolatkészletét, tökéletesítjük mondatalkotási képességüket, észrevétetjük és gyakoroltatjuk a mondatok kapcsolásának célszerű és tartalmi mondanivaló kifejezésének legjobban megfelelő mondatkapcsolási módjait, hogy mindezek ismeretében szóbeli kifejezésük során a gyerekek bátran éljenek a nyelvi funkciókkal: gyakran közöljenek, kérdezzenek, határozottan szólítsanak fel cselekvésre, ill. azok megszüntetésére. Gyakran létesítsenek szóbeli kapcsolatot szüleikkel, testvéreikkel, nevelőikkel, pajtásaikkal és a megindult kommunikációs kapcsolatot tartsák fenn.

Formai vonatkozásokban a beszédművelés foglalkozik azzal, hogy helyesen és tisztán megy-e végbe a hangképzés és hangoztatás, megfelelő-e a hangerő, érvényesül-e a magyar nyelvnek megfelelő hangsúly, hanglejtés, a rövid és hosszú szünettartás igazodik-e a beszéd tartalmához, mentes-e a beszédhibáktól?

A tanterv a beszédműveléssel és feladataival kiemelten foglalkozik, mert a beszédművelést, a nyelv eszközeinek és használatuknak fejlesztését az iskolázás egyik szintjén sem hanyagolhatjuk el.

Ezért került sor arra a beszédművelő órára, amelyet a Szolnok Megyei Továbbképző Intézet kérésére tartottunk, és amelyben összesűrítettük azokat a gyakorlatokat, amelyeket a helyesejtés normáinak kialakítása érdekében naponta 4–5 percben végezteni kell.

A tanítási óra színbélye: A Szolnoki Tallin Általános Iskola iskolaorthonos első osztálya.
Az óra anyaga: A helyesejtés gyakorlatrendszeréből a beszédképzés, hangadás, artikuláció, időtartam, ritmus és gyorsasági gyakorlatok végeztetése; a hangsúly, hanglejtés gyakorlása.

Az óra típusa: Gyakorlóóra.

Nevelési feladata: Esztétikus, szép beszédre nevelés, a beszédszervek fegyelmezett részvétele a beszéd alakításában, a gondolkodás fejlesztése az analízis, szintézis, következtetés műveleteivel.

Oktatási-képzési feladata: A megfelelő beszédlelés, helyes hangképzés és hangoztatás, hangsúly, hanglejtés gyakorlása, rövid és hosszú magán- és mássalhangzók helyes ejtése; az anyanyelvi kultúra fejlesztése.

Gyakorlati célja: A beszédművelés változatos formáinak bemutatása.

A feldolgozás módszere: Bemutatás, szemléltetés, magyarázat, didaktikus játék.

A szemléltetés eszközei: Táblai rajzok, applikációs képek, szavak táblán, írásvetítőn.

A BESZÉDMŰVELŐ ÓRA LEÍRÁSA

1. Az óránkat légzőgyakorlatokkal kezdjük. Tegyük a kezünket a hasunkra!

Szívjuk be a levegőt, tartsuk bent, majd engedjük ki először szájon, majd szájon és orron át! Közben megfigyeljük, emelkedik-e a hasunk. Akinnek emelkedik, az jól csinálja. Vigyázz, a válladat ne emeld!

2. Ha mutatom, gyorsan nagy levegőt veszünk, kicsit bent tartjuk, majd 5-ig számolva kiengedjük

Most „sz” hanggal engedjük ki a levegőt!

Most „á” hangot mondunk.

3. Mondjuk el egy levegővel az Antanténusz mondókat!

4. Az á-a, á-a, á-a hangsort mondjuk el hatszor pótlevegővel! Vegyünk nagy levegőt, kicsit tartsuk: á-a, á-a, á-a pótlevegő á-a, á-a, á-a, pótlevegő — stb.

Most halkan mondjuk kezdetben, majd erősítünk.

Nagy levegőt veszel, közben pótsz.

Ugyanezt a gyakorlatot csináljuk meg a má-ma, má-ma, má-ma hangkapcsolatokkal.

5. Üljetek le! Játszani fogunk. Vegyetek elő tükröt! Figyeljétek meg a tükörben a szájmozgásokat és azt, hogy milyen hangot tudtok kimondani, amikor

ásítunk — á
csodálkozunk — ó
ráléptek a lábunkra — ú
erőlködünk — ü
megegünk — e
sírunk — í

Milyen hangot mond a képen látható kisiú? (a, á, e, i, u)

Kösd össze a kisiúfejeket a szavakkal!

Olvassuk el a szavakat, és nézzük meg a tükörben a szájtartásunkat!

Álljatok fel!

Élettani légzés nyitott ablaknál: lassú, nyugodt, mély belégzés, levegőkilégzés hosszán. A belégzés és kilégzés időtartama megközelítően azonos.

Beszédlelés: gyors belégzés (nem mélylégzés), rövid levegővisszatartás, lassú kilégzés számolással.

Lassú kilégzés egy hang folyamatos hangoztatásával.

A kilégzés szabályozása mondókéval.

Hangadás-technikai gyakorlatok légzés-technikai gyakorlatokkal.

A gyakorlat menete:

1. Laza álltartás, a nyelv a szájüreg alapján helyezkedjen el.

2. Belégzés.

3. Egy mp.-nyi visszatartás.

4. Középerős hangon á-a, á-a, á-a magánhangzópár ejtése.

5. Fél mp.-nyi pótlevegővétel.

6. Ismét a három egymás után következő magánhangzópár. Harszor, nyolcszor ismételhető meg pótlevegővétellel.

A hangerőt a középerőstől a hangosig fokozhatjuk.

A gyakorlat továbbfejleszthető: má-ma, má-ma, má-ma. A bővítésnél mindig csak á-a mgh.-t mondatunk. Naponta célszerű végezteni.

A hangadástechnikai gyakorlat következetes végeztetése szájüregtrágulást eredményez. Ez a feltétele annak, hogy a beszédhang mindig jól szóljon.

Artikulációs gyakorlatok:

Osztálykeretben az ajakartikulációt fejlesztő gyakorlatok valósíthatók meg.

vár
kert
ír
kút
sas

Artikulációs és légzéstechnikai gyakorlatok

6. Most az á-a-é, á-a-é, á-a-é hangsort mondjuk el pótlevegővel. Levegőt veszünk, kicsit tartjuk: á-a-é, á-a-é, á-a-é, pótlevegő stb.

Most némán, nagy szájnýtással csináljuk ugyanezt.

Most némán, nagyon lassan!

Gyorsabban, nagyon gyorsan!

Mondjuk el az á-a-o-u-o-a-á hangsort hangosan. Némán. Nagyon lassan, némán. Gyorsabban! Nagyon gyorsan!

A pótlevegővételre nagyon vigyázzunk!

Mondjuk el az e-é-i-ü-ö-ü-i-é-e hangsort hangosan. Némán. Majd némán nagyon lassan, gyorsabban, nagyon gyorsan.

Most egy nyelvtörő következik.

Először lassan mondjuk el, majd gyorsítunk.

Jó nyár jár rája — vigyázzunk a hangok pontos ejtésére!

7. Ez a nyelvtörő a nyarat idézte.

Képzeljük el, hogy erdőben vagyunk.

Fúj a szél. (-s-s-s...)

Sziszeg a kígyó. (sz-sz-sz...)

A faodúban méhek zümmögnek. (z-z...)

Itt repül egy darázs. (zs-zs-zs...)

Jön a medve morogva. (m-m-m...)

A medvét megcsípték a méhek, amikor torkoskodott.

Patakot keres. Hol csobog a kis patak? (cs-cs-cs...)

Csipp,

csepp,

egy csepp,

öt csepp,

meg tíz,

Olvad a jégcsap,

lecepeg a víz.

Mondjuk el lassan, gyorsabban! Még gyorsabban!

Azt mondtuk a versben: olvad a jégcsap.

Melyik évszak jut eszünkbe a jégcsapról? (tél)

Idézzük fel a telet dallal.

Xilofonzenekarunk eljátssza a Hull a pelyhes fehér hó kezdetű dalt.

Megérkezett a Télapó. Nézzük meg, mi van a puttonyában?

Egy játék! Megjött a kis hajó. Mondjuk el a verset.

Te kék hajó,

te szép, te jó.

De jó,

Ha jó

hajó.

Szinte érezzük a rövid és hosszú magánhangzók változásából, ahogyan ring a hajó a vízen. A kis hajó „R”-rel hozott szavakat. Ki tud mondani ilyen szót? Most egy másik játékot játszunk.

Szavakat mondok, és megkeressük az „r” hang helyét a szóban.

Ha elől hallod, felállsz,

ha a közepén: tapsolsz,

ha a végén: leguggolsz.

verem

méter

Az ajakartikulációt fejlesztő gyakorlatok sorrendje:

1. Az á-a-é, á-a-é, á-a-é hangsor bemutatója.

2. Ugyanebben a sorrendben utánmondás.

3. Hang nélkül, néma utánmondás az ajkak eltűzött formában történő hatalmas nyitásával.

4. Néma ejtés, többszöri tempóváltás. Artikulációs és gyorsasági gyakorlat.

Hangutánzó és gyorsasági gyakorlatok:

A gyorsasági gyakorlatok a szervek gyors mozgását fejlesztik, a zöngés és zöngétlen msh.-k hallás utáni jól elkülönítését. Erős ritmusú mondóképeken jól gyakorolhatóak.

retek

korán

motor

rádió stb.

Nézzétek, a Télapó még képeket is hozott.

A feladatot T. Krisztinának és T. Lászlónak hozta.

Írjátok a képek alatti vonalakra az „r” betűket!

A többieknek a Télapó nyelvtörőket hozott.

Amíg Kriszti és Laci az írásvetítőnél dolgoznak, mondjuk el.

Sárga bögre, görbe bögre.

Répa, retek, mogoró.

Mit sütsz kis szűcs?

Nézzük meg az írásvetítőt, jól dolgoztak-e!

8. Tegyétek a torkotokra a kezeteiket! Amikor zöngés hangot észleltek, jelentkezzetek!

s, m, v, f, h, z, zs, sz, k.

9. A Télapó játékos gyakorlatokat is hozott nekünk. Az a feladat, hogy először lassan, majd egyre gyorsabban, tiszta kiejtéssel elmondjuk. Kezdjük közösen, azután egy kis versenyt rendezünk: Ki tudja a leggyorsabban, a hangokat pontosan képezve elmondani?

be-de-be-de-bá

ká-ga-ká-ga-lá

be-de-be-de-ba

ká-ga-ká-ga-la

be-de-be-de-bo

ká-ga-ká-ga-lo

be-de-be-de-bu

ká-ga-ká-ga-lu

10. Vegyük ki a Télapó puttönyából a következő feladatot! Ez egy visszhangjáték.

Mondjátok utánam:

irat — irat

örül — örül

kor — kor

kötők — kötők

tör — tör

hurok — hurok

irt — irt

ágyuk — ágyúk

fűzet — fűzet

tűzet — tűzet

Olvassuk el a szavakat az írásvetítőről!

Kössük össze a képeket a hozzá illő szavakkal!

(fűzet, tör, hurok)

Figyeljétek meg írásunkban az ékezeteket!

Kikapcsolom az írásvetítőt.

Írjátok le: fűzet

tör

hurok

(Ellenőrzés.)

Mondjunk egy-egy mondatot a táblán látható szavakkal!

Egy kicsit játszunk. Ha hosszú magánhangzót hallasz, tapsolj! Figyeld a szavakat!

kés, mer, kár, szív, mos, sós stb.

Gyűjtsünk szavakat a télről! Mondjatok olyan szót, amelyben „a” van! (e, i, e, u stb.)

a télapó

e hópihe

i jégvirág

o hógolyó

u hull

á jégtábla

é fehérség

i síkos

ó hólé

ú zúzmará

Gyorsasági gyakorlatok:

Célja: fölfokozott szövegmondásban is minden egyes szótag jól hallható legyen. Értelmetlen szótagsorokon is gyakorolhatunk. A gyakorlatokat közepes hangerővel, fokozatosan gyorsítva végeztetjük.

Fonémaballás fejlesztése

Időtartam-gyakorlatok:

A rövid és hosszú magánhangzók megkülönböztetése, jelentést módosító szerepe.

A magánhangzók helyes időtartamának gyakorlása.

Tapsoljuk el a szavakat titi-távall

tá ti-ti	tá ti-tá	tá tá tá
hópihe	télapó	hőmérő
zúzmará	jégvirág	jégtáblán
	hógolyó	

Kísérjük ritmustappsal a Paripám csodaszép pejkó kezdetű verset!

Paripám csodaszép pejkó

ti-ti tá, ti-ti tá tá tá

Ide lép, oda lép, hejhó!

ti-ti tá, ti-ti tá, tá tá

Hegyen át, vizen át vágdat,

ti-ti tá, ti-ti tá tá tá

Nem adom, ha ígérsz százat.

ti-ti tá, ti-ti tá, tá tá

Nézzetek meg a képeket, és olvassátok el az alattuk lévő szavakat!

Visszhangjátékokat játszunk!

Mondjátok utánam!

kel	kell
var	varr
hal	hall
tol	toll

Mondjunk velük egy-egy mondatot!

Figyeljük meg az írásukat!

Még egyszer mondjuk ki, és figyeljük meg a helyes ejtésüket!

Tollbamondással írjátok le:

varr

hal

toll

(Ellenőrzés.)

11. Nézzük meg, mi van még Télapó puttonyában!

N. Emesének és K. Andreának..

Mondjátok el a verset!

Miért teve a teve? (ereszkedő) (rövid légzés) Mivel ez a vers neve? (ereszkedő) (rövid légzés) Ha más neve volna, már nem teve volna? (ereszkedő) (emelkedő-eső)

12. Mondjátok utánam egy levegővel:

Esik a hó.

Szítálva esik a hó.

Lassan szítálva esik a hó.

Lassan pelyhekben szítálva esik a hó.

Lassan fehér pelyhekben szítálva esik a hó.

13. Fejezd be a mondatot!

Ha elesem, akkor piszkos leszek, ha pedig piszkos leszek, akkor kikapok. Tehát, ha elesem, akkor ... (kikapok).

Ha nem vagyok ügyes, akkor az anyukám nem dicsér meg. Most megdicsért, tehát ... (ügyes voltam) stb.

14. Mondjátok együtt, milyen tulajdonságot láttok a képen!

Mutatom: kicsi — nagy

alacsony — magas

keskeny — széles

rövid — hosszú

egyenes — görbe

kör alakú — szögletes

Mondd az ellenkezőjét!

egyenes —

vékony —

Ritmusgyakorlatok:

Mássalhangzók helyes időtartamának gyakorlása:

Rövid és hosszú egyjegyű mássalhangzók, jelentést módosító szerepük.

Mondatfonetikai sajátosságok:

Hangsúly, hanglejtés, beszédtempó, szünet.

A magyar beszéd alapvető hanglejtésformája: ereszkedő. A hanglejtéstanítás sikere érdekében nem célszerű 1. osztályban a kérdő mondatok hanglejtésére felhívni a tanulók figyelmét.

Utánmondás:

Következtetés:

Relációs szavak:

Az iskolakészültség szempontjából figyelemre méltó az *egyenes — görbe, kör*

szögletes —
magas —
széles — stb.

Alkossunk ezekkel a szavakkal mondatokat!

alakú — *szögletes* megnevezésének tudásszintje. Akik nem rendelkeznek az ilyen szókinccsel, azokkal igen súlyos problémák adódnak a feladatértésben, tanulmányi előrehaladásban, ezért a relációszókincs fejlesztésére nagy gondot fordítunk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Nagy J. József: Az anyanyelvi nevelés átfogó elvei. Anyanyelvi tantárgypedagógia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 19. o.
- [2] Nagy J. József: uo. 21. o.
- [3] Nagy József: 5—6 éves gyermekeink iskolakészültsége. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 206. o.
- [4] Kelemen László: Pedagógiai pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- [5] Zsolnai József: Beszédművelés kisiskolás korban. Budapest, 1979. — Dr. Csoma Vilmos: Nyelvfejlesztés az 1. osztályban. Tanító 1978/79. — Anyanyelvi tantárgypedagógia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. — Hernádi Sándor: Beszédművelés. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. — Nagy József: 5—6 éves gyermekeink iskolakészültsége. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. — Mérei Ferencné: Beszédhiba-javítás. Tanító, 1971. 9—10. sz. — Montágh Imre: A gyakori beszédhibák. Tankönyvkiadó, Budapest.

LERCHNÉ DR. EGRI ZSUZSA
Komló

Irodalomóra a 7. osztályban a hatékonyság és tanári szabadság jegyében

Reform és gazdaság, reform és hatékonyság, reform és oktatás — hangzik naponta megszokott és új összefüggésben. Persze nem a jelszó, hanem az eredmény a lényeg. De mit jelent mindez az iskolai gyakorlatban, a tanórán és azon kívül?

Évek óta forgatjuk az új tantervet, melynek korrekciós munkálataira is megérett már az idő. Ugyanakkor (mekkora ellentmondás!) miközben a tanulók tehetségének gondozásáról, kreativitásának kibontakoztatásáról beszélünk sürgetőleg, a nevelők egy része segédanyagként a kiadott központi tanmenetet használja, figyelmen kívül hagyva a mindig változót, az osztály összetételét és az ebből, no meg sok másból keletkező örökké sajátos módon alakuló pedagógiai szituációt. Ez az a tanár, aki permanens önképzés és aktuális felkészülés címén évekkal ezelőtt kiizzadt vázlatát „egészíti ki”, melyhez szükség esetén — hiába, az emlékezet véges! —, a 100 híres regény című izmos munkát forgatja. Ilyen körülmények miatt aztán rendre buktat vagy még azt sem vállalja, hiszen tehetetlen, amikor „romlik a gyerekanyag” unalomig ismételtetett dörmögéssel igyekszik megértő táborot szervezni maga köré a tantestületi egység — jelen esetben — hamis, sőt káros hiányolásával... Szerencsére kevés követője akad, mert a többség sehol sem ilyen!

Ellenkezőleg!

Azt kutatja, hol tart a többkönyvűséggel, mit tehet az olvasóvá nevelés érdekében a tanórán, a szakkörön, az olvasótáborban, a közművelődési játékokban való részvételre történő felkészülés alkalmain, azt keresi, hogyan építheti be folyamatos munkájába a könyvtárat, a színházat, hogyan érheti el, hogy tanítványai tudjanak való-